

Nr.31 (289) Trešdiena, 2003. gada 3. septembris

Starptautisko krimināltiesību jēdziens un avoti. Starptautiskie noziegumi

Mārtiņš Paporinskis, LU Juridiskās fakultātes 4.kursa students, - "Latvijas Vēstnesim"

Foto: Aksels Tuklers

2003.gada pavasarī LU Juridiskās fakultātes studenti ar labām sekmēm piedalījās vairākās starptautiskās tiesu izspēlēs, tai skaitā arī Džesupa starptautisko publisko tiesību izspēlē. Tajā apskatāmie jautājumi bija saistīti ar starptautiskajām krimināltiesībām, it īpaši ar starptautisko noziegumu apjoma noteikšanu un valstu eksteritoriālo jurisdikciju attiecībā uz šādiem nodarījumiem. LU pārstāvji šobrīd ir sagatavojuši rakstu sēriju par aktuāliem starptautisko tiesību jautājumiem.

Starptautisko krimināltiesību arvien pieaugošā nozīme parādās gan jau pastāvošo starptautisko tiesu (kā ANO Starptautiskās tiesas² un Eiropas Cilvēktiesību tiesas³) spriedumos šajos jautājumos, gan jaunu starptautisko tiesu institūciju radīšanā, kuru *ratione materiae*⁴ jurisdikcijā ietilpst starptautiskie noziegumi. Jaunās tiesas darbojas gan uz *ad hoc* bāzes, kā Ruandas un Dienvidslāvijas tribunāli, gan pastāvīgi kā Starptautiskā Krimināltiesā.

Lielāka uzmanība starptautisko noziegumu iztiesāšanai tiek pievērsta arī nacionālā līmenī⁵. Straujā starptautisko tiesību attīstība šajā jomā vistiešāk ir saistīta ar bēdīgo, bet neapstrīdamo faktu, ka XX gadsimts bez daudziem glaimojošiem epitētiem ir pelnījis saukties arī par "starptautisko noziegumu gadsimtu" - var minēt tikai uzskatāmākos piemērus: armēņu iznīcināšana Turcijā 1915.-1916.gadā, holokausts nacistiskajā Vācijā, miljoniem cilvēku iznīcināšana sarkano khmeru Kambodžā septiņdesmitajos gados, nesenie starptautiskie noziegumi Ruandā un Dienvidslāvijā deviņdesmito gadu sākumā.

Neskatoties uz šausminošajiem vēsturiskajiem notikumiem, uz kuru fona ir notikusi starptautisko tiesību attīstība, arī tiesiskā ieguldījuma apjoms ir nozīmīgs.

Lai gan valsts atbildības un starptautisko krimināltiesību attīstība nekad nevarēs pilnībā novērst starptautiskos noziegumus, starptautiskās tiesības noziedznieku kriminālvajāšanu un sodīšanu padara daudz efektīvāku. Apziņa, ka par starptautiskiem noziegumiem pat augstākajām valsts amatpersonām draud reāls sods, ko pierāda mūža ieslodzījuma piespriešana Ruandas premjeram Kambandam un Miloševića lietas iztiesāšana, darbojas kā preventīvs līdzeklis potenciālajiem noziedzniekiem. Esošs vai topošs diktators vairs nevar atkārtot Hitlera pašpārliecināto jautājumu: "Galu galā, kas šodien atceras armēņus?". Tomēr, neņemot vērā starptautisko tiesību pozitīvo ietekmi, šajā jomā tās vēl ir diezgan neattīstītas. Tādēļ šī raksta mērķis ir nospraust starptautisko krimināltiesību robežas un definēt svarīgākos jēdzienus.

Starptautisko krimināltiesību jēdziens

Lai izprastu starptautisko krimināltiesību problemātiskos aspektus, vispirms ir jādefinē to apjoms un svarīgākie jēdzieni, it īpaši tas, kādi nodarījumi ir uzskatāmi par starptautiskajiem noziegumiem. Visīsākā starptautisko krimināltiesību definīcija

būtu tiesības, kas regulē starptautiskos noziegumus⁶.

Starptautiskās krimināltiesības, no vienas puses, ir starptautisko publisko tiesību nozare, kas definē starptautiskos noziegumus, uzliek valstīm pienākumu sodīt vismaz dažus no šiem noziegumiem, kā arī regulē starptautisko tiesu darbības procesuālos jautājumus⁷. Starptautiskās krimināltiesības nosacīti iedala normās ar materiālu un procesuālu ievirzi. Materiālās normas regulē, kādi nodarījumi ir uzskatāmi par starptautiskiem noziegumiem, kāda ir šo nodarījumu objektīvā puse (*actus reus*) un subjektīvā puse (*mens rea*), kādi ir kriminālatbildību izslēdzošie apstākļi, kā arī vispārējie nosacījumi, kad valstis var vai tām ir pienākums iztiesāt šādus noziedzīgus nodarījumus. Procesuālās normas regulē starptautisko procesu norisi, īpaši apsūdzības tiesības un dažādās instances⁸. Tādējādi starptautiskajās krimināltiesībās ietilpst gan pašas materiālās normas, gan uz to piemērošanu vērstās procesuālās normas.

No otras puses, starptautisko krimināltiesību izpratne būtu vienpusīga, ja tā tiktu vērsta tikai uz starptautisko tiesību aspektu, jo starptautiskajās krimināltiesībās saplūst starptautisko publisko tiesību krimināltiesiskie aspekti ar nacionālo krimināltiesību starptautiskajiem aspektiem⁹. Nacionālo tiesību nozīmīgums izriet no vairākiem apstākļiem. Pirmkārt, nacionālās tiesas ir būtiski ietekmējušas starptautisko krimināltiesību attīstību, it īpaši laika periodā pēc Nirnbergas un Tokijas tribunālu darbības izbeigšanas un līdz Ruandas un Dienvidslāvijas tribunālu darbības uzsākšanai. Otrkārt, starptautiskās tiesas un tribunāli ņem vērā nacionālo tiesu spriedumus, kas ir taisīti attiecībā uz starptautiskiem noziegumiem¹⁰. Treškārt, starptautiskajām tiesām ir jāpaļaujas uz nacionālo tiesu sadarbību, jo nepastāv procedūra, ar ko varētu aizdomās turētās personas nogādāt tiesā, ja valsts, kurā šī persona atrodas, tam nepiekrīt. Ceturtkārt, nacionālo tiesu loma starptautisko noziegumu iztiesāšanā īpašu nozīmi iegūst Starptautiskās Krimināltiesas sakarā - tai atbilstoši t.s. komplementaritātes principam lietas ir piekritīgas tikai tad, ja valsts nevēlas vai nav spējīga pati veikt kriminālvajāšanu¹¹. Izšķirošais kritērijs tādējādi ir nacionālā procesa tiesiskie aspekti, kas Starptautiskajai Krimināltiesai ir obligāti jāizvērtē¹².

Nav vienota viedokļa jautājumā, tieši kuri nacionālo tiesību aspekti ir uzskatāmi par starptautiskajiem - Antonio Kasēze (*Antonio Cassese*) vairāk akcentē starptautiskos noziegumus definējošo materiālo normu interpretāciju un piemērošanu, kā arī eksteritoriālo jurisdikciju¹³. Mūsdienu starptautiskajās tiesībās ir atzītas piecu veidu kriminālās jurisdikcijas: (I) teritoriālā, kad valstij ir jurisdikcija pār noziegumu, jo tas ir izdarīts valsts teritorijā; (II) aktīvās personības, kad noziedznieks ir konkrētās valsts pilsonis; (III) pasīvās personības, kad upuris ir konkrētās valsts pilsonis; (IV) aizsardzības, kad noziegums aizskar valsts drošību; (V) universālā, kad starp noziegumu un iztiesājošo valsti nav nekādas saistības, izņemot nozieguma smagumu. Dažādi jurisdikciju pamati var pārklāties, tā, piemēram, nacionālo krimināltiesību praksē visbiežāk pastāv pirmie trīs pamati, jo gan teritorija, gan upura un noziedznieka pilsonības saistās ar vienu valsti. Tomēr teorētiski eksteritoriālās (tādas, kas attiecas uz nodarījumiem, izdarītiem ārpus valsts teritorijas) var būt visas jurisdikcijas, izņemot, protams, teritoriālo.

Šerifs Basoni (*Cherif M. Bassiouni*) vairāk norāda uz valstu starptautisko sadarbību¹⁴. Ņemot vērā *ad hoc* tribunālu biežo atsaukšanos uz nacionālo tiesu lietām, autors uzskata par pamatotāku plašāko nacionālo tiesību ietveršanu starptautisko krimināltiesību apjomā, kas ataino nacionālo tiesību nozīmīgo ieguldījumu starptautisko tiesību attīstībā.

Starptautiskās krimināltiesības ir salīdzinoši jauna starptautisko publisko tiesību nozare. Ja neņem vērā šobrīd jau novecojušo pirātismu un kara noziegumus, kuri starptautisko noziegumu statusu ieguva līdz ar XIX gadsimta beigām, starptautisko krimināltiesību faktiskais uzplaukums ir saistīts ar Nirnbergas un Tokijas tribunāliem, kuru statūtos¹⁵ tika noteikta un spriedumos¹⁶ konkretizēta individuālā kriminālatbildība par noziegumiem pret mieru, kara noziegumiem un noziegumiem pret cilvēci. Kopš Nirnbergas tribunāla ir pagājis tikai nedaudz vairāk kā pusgadsimts, tādēļ ir saprotama starptautisko krimināltiesību fragmentaritāte un daudzie nenoregulētie jautājumi.

Starptautisko krimināltiesību salīdzinoši (ar citām starptautisko publisko tiesību nozarēm) neharmoniskā attīstība ir saistīta ar trim galvenajiem iemesliem¹⁷. Pirmkārt, sākotnējās konvencionālās un paražu normas aprobežojas ar kādu noteiktu darbību aizliegšanu (piemēram, karagūstekņu nogalināšanas aizliegums), nekonkretizējot šī aizlieguma pārkāpuma juridisko raksturu (jāatceras, ka, lai gan starptautiskās tiesības aizliedz dažādas darbības, tikai neliela daļa no tām ir starptautiskie noziegumi¹⁸). Otrkārt, pat ja konkrētā nodarījuma starptautiskā kriminalizācija ir skaidra, tā procesuālais iztiesājums visbiežāk tiek atstāts valstu tiesām (izņemot, kā jau norādīts, četrus XX gadsimtā izveidotos *ad hoc* tribunālus - Nirnbergas¹⁹, Tokijas, Dienvidslāvijas²⁰ un Ruandas²¹). Starptautiskās Krimināltiesas izveide ļauj cerēt uz "smaguma centra" vismaz daļēju novirzi starptautiskajā virzienā, no kā izrietētu krimināltiesību harmoniskāka un ātrāka attīstība. Treškārt, lai gan starptautisko tiesu darbību regulējošajos procesuālajos dokumentos vairāk vai mazāk detalizēti tika regulēti starptautiskie noziegumi gan *ratione materiae*, gan *personae*, no formālā viedokļa šo definīciju mērķis nav bijis vispārējs, bet tikai tiesas jurisdikcijas konkretizējums²². Tādēļ starptautiskās tiesas ļoti paļaujas uz paražu tiesībām un vispārējiem principiem.

Starptautiskās krimināltiesības ir saistītas arī ar pārējām starptautisko tiesību nozarēm, it īpaši saistībā ar atbildības pastiprināšanu. Tradicionāli ar starptautiskajiem noziegumiem ir saistīta individuālā atbildība²³. Tomēr, ja šis nodarījums var tikt attiecināts uz valsti²⁴ (visbiežāk, ja persona ir *de iure* vai *de facto* darbojusies valsts vārdā), iestājas arī valsts starptautiskā atbildība. Individuālā un valsts atbildība, lai gan iestājoties uz atšķirīgiem tiesiskiem pamatiem²⁵, viena otru neizslēdz²⁶.

Starptautisko krimināltiesību avoti

Tā kā starptautiskās krimināltiesības ir starptautisko tiesību nozare, arī avotu noteikšanas ziņā ir piemērojams klasiskais avotu uzskaitījums²⁷ no ANO Starptautiskās tiesas statūtu 38.panta: konvencionālās normas, paražu tiesības, vispārējie principi, jurisprudences un doktrīna. Starptautisko krimināltiesību kontekstā ir noteikta secība šo avotu piemērošanai, kas ir ievērojama turpmākajā izklāstā²⁸.

Pirmkārt, ja iztiesāšana notiek starptautiskā tiesā, vispirms ir jāpiemēro šīs starptautiskās tiesas statūti²⁹, kas regulē materiālos un procesuālos jautājumus. Lai gan šie dokumenti nav starptautiskas konvencijas parastajā izpratnē, tās interpretējot ir jāpiemēro Vīnes 1969. gada konvencija par līgumtiesībām³⁰. Bez tam ir jāpiemēro arī citi starptautiskie dokumenti, uz kuriem tieši vai netieši atsaucas statūti (piemēram, konvencijas par kara noziegumiem, spīdzināšanu, genocīdu, terorismu u.tml.).

Otrkārt, ir jāpiemēro starptautiskās paražu tiesības, lai noteiktu konvencionālo normu saturu vai aizpildītu robežus³¹. Starptautiskās paražas esamība un apjoms tiek noteikts, balstoties uz valstu prakses un *opinio iuris* (juridiskā pienākuma) esamību³².

Starptautisko krimināltiesību kontekstā valstu prakse tiek meklēta valstu oficiālajos paziņojumos, militārās rokasgrāmatās, tiesu³³ (gan nacionālo tiesu, gan starptautisko tribunālu un tiesu) spriedumos, valstu komentāros par Starptautisko tiesību komisijas projektiem (bet ne pašos projektos³⁴) un starptautiskajos dokumentos, kuru tapšanā vai ratifikācijā ir piedalījis vairākums valstu³⁵.

ANO Starptautiskā tiesa ir norādījusi, ka var pastāvēt saturiski tuvas vai pat identiskas konvencionālās un paražu normas³⁶. Starptautiskajās krimināltiesībās šāda normu pārklāšanās pastāv³⁷, lai gan ne vienmēr ir skaidrs, kāda ir saistība starp konvencionālo un paražu normu³⁸. Ņemot vērā konvencionālo normu trūkumu un nepilnības, *ad hoc* tribunāli ir bieži paļāvušies uz starptautiskajām paražām (piem., secinot, ka izdarīšana kara laikā nav nepieciešams kritērijs noziegumiem pret cilvēci³⁹, definējot izvarošanu⁴⁰, paverdzināšanu⁴¹ un citus starptautiskos noziegumus).

Starptautiskie tribunāli ir atsaukušies uz starptautiskajām cilvēktiesībām, nosakot starptautisko noziegumu apjomu (it īpaši attiecībā uz noziegumiem pret cilvēci, kas faktiski ir cilvēktiesību pārkāpumi, tikai lielā mērogā). Tomēr starptautiskās krimināltiesības un starptautiskās cilvēktiesības vairākos aspektos būtiski atšķiras (tādēļ, piemēram, nevar automātiski piemērot starptautiskajās cilvēktiesībās atzīto spīdzināšanas definīciju, lai definētu spīdzināšanu kā noziegumu pret cilvēci). Cilvēktiesību kontekstā pienākums neaizskart indivīda tiesības vai veikt kādas pozitīvas darbības gulstas uz valsti, kas tiek saukta pie atbildības pienākumu neizpildes gadījumā. Krimināltiesībās valsts loma ir maznozīmīgāka un individuālā kriminālatbildība nav atkarīga no valsts iejaukšanās vai neiejaukšanās. Otrkārt, starptautiskajās cilvēktiesībās piemērošana ir vienpusēja (valsts pienākumi pret indivīdu), kamēr krimināltiesībās piemērošana ir vispārēja (kā humanitārajās tiesībās abām konfliktā iesaistītajām pusēm). Treškārt, starptautiskajās cilvēktiesībās tiek noteikts tiesību katalogs⁴². Tomēr praksē, neņemot vērā norādītās atšķirības, starptautiskās cilvēktiesības tiek piemērotas ļoti plaši⁴³.

Treškārt, ir jāpiemēro vispārējie tiesību principi: vispirms vispārējie starptautisko krimināltiesību principi, tad - vispārējie starptautisko tiesību principi, bet, ja tādus nav iespējams identificēt, - vispārējie krimināltiesību principi, ko atzīst visas lielākās tiesību sistēmas⁴⁴.

Vispārējie starptautisko krimināltiesību principi ir tiesiskuma princips (*nulla poena, nullum crimen sine lege*), nevainīguma prezumpcija, pušu vienlīdzība u.tml. Šie principi sākotnēji ir tikuši atvasināti no nacionālajām krimināltiesībām, tomēr šobrīd tie ir nostiprināti arī starptautiskajā līmenī. Principu evolūcija visskaidrāk parādās saistībā ar tiesiskuma principu. Nirnbergas prāvās apsūdzētie atsaucās uz tiesiskuma principu, norādot, ka viņu darbības izdarīšanas laikā nebija noziedzīgi nodarījumi ne atbilstoši nacionālajām, ne starptautiskajām tiesībām.

1 Skat. Paporinskis M. Par Latvijas Universitātes studentu panākumiem Vašingtonā // LV 06.05.2003, Nr. 66

2 Skat., piem., Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium), Judgment 14 February, 2002 I.C.J. Rep. 2002, [Arrest Warrant Case] p. 3 [*Forthcoming*], sep.op. Guillaume, sep.op. Bula-Bula, ind.op. Rezek, joint sep.op. Higgins, Kooijmans, Buergenthal, decl.Ranjeva

3 Streletz, Kessler and Krenz v. Germany, Judgment of 22 March 2001, paras.105, 106, conc.op. Loucaides, conc.op. Levits, paras.13 *et seq.*, K.-H.W. v. Germany, Judgment of 22 March 2001, conc.op. Loucaides

4 *ratione materiae* - pēc izskatāmā jautājuma, *ratione personae* - pēc personas statusa, *ratione temporis* - pēc laika, *ratione loci* - pēc vietas. Atbilstoši šiem kritērijiem tiek noteikta starptautisko tiesu kompetence, tā, piemēram, Dienvidslāvijas *ad hoc* tribunālam *ratione materiae* kompetence ir nopietni starptautisko humanitāro tiesību pārkāpumi (genocīds, noziegumi pret cilvēci, smagi Ženēvas konvenciju pārkāpumi, kara likumu un paražu pārkāpumi), *ratione personae* kompetence ir fiziskas personas, *ratione temporis* kompetence ir, sākot no 1991.gada 1.janvāra, un *ratione loci* kompetence ir bijušās Dienvidslāvijas teritorija, ieskaitot tās gaisa telpu un teritoriālos ūdeņus. Sk. Report of the Secretary-General pursuant to

para. 2 of Security Council Res. 808 (1993) and Annex thereto, UN Doc. S/25704, paras. 33-63

5 Skat., piem., R. v. Bow Street Metropolitan Stipendiary Magistrate, ex parte Pinochet Ugarte (House of Lords, 25 November 1998) (Pinochet No.1), R. v. Bow Street Metropolitan Stipendiary Magistrate, ex parte Pinochet Ugarte (House of Lords, 24 March 1999) (Pinochet No.3)

6 Kittichaisaree K. *International Criminal Law*, Oxford: Oxford University Press, 2001, at 3

7 Cassese A. *International Criminal Law*. Oxford: Oxford University Press, 2003, [International Criminal Law] at 15, Bassiouni M.C. *The Sources and Content of International Criminal Law: A Theoretical Framework* // Bassiouni M.C. (ed.) *International Criminal Law*. 2nd ed. Volume I. Crimes. 1999 [Sources], at 8

8 Cassese *International Criminal Law*, at 15

9 Kittichaisaree, op.cit., at 3

10 Skat., piem., Prosecutor v. Akayesu, Case No.ICTR-96-4-T, ICTR, T. Ch., 2 September 1998 [Akayesu], paras.567-577, kur Ruandas Tribunāls, definējot noziegumus pret cilvēci, atsaucas uz vairākām nacionālajām tiesu lietām (*Eichmann, Barbie, Touvier, Papon*)

11 Rome Statute of the International Criminal Court, UN Doc. A/CONF.183.9/, ("Rome Statute") Art. 17 (1), skat. Schabas W.A. *An Introduction to the International Criminal Court*, Cambridge: Cambridge University Press, at 66 *et seq.*

12 Cassese, *International Criminal Law*, at 15-16

13 Cassese, *International Criminal Law*, at 15

14 Bassiouni, Sources, at 9

15 Agreement for the Prosecution and Punishment of major War Criminals of the European Axis, and Establishing the Charter of the International Military Tribunal (IMT), Annex, (1951) 82 UNTS 279, Article 6

16 Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal, Nuremberg, Germany, (1947) ("Nürnberg Judgment") 219-224

17 Cassese, *International Criminal Law*, at 18

18 Dinstein Y. *War, Aggression and Self-Defence*. 3rd ed. Cambridge: Cambridge University Press, at 109

19 skat. <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/imt/proc/judcont.htm>

20 skat. <http://www.un.org/icty/>

21 skat. <http://www.ictt.org/>

22 Lai gan faktiski Romas statūti (un īpaši skat. Elements of Crimes, UN Doc. PCNICC/2000/INF/3/Add.2 [Elements]) ir tikuši veidoti un lielā mērā arī atbilst paražu tiesību normām starptautiskajās krimināltiesībās, skat. Schabas, op.cit., at 23, Cassese, *International Criminal Law*, at 59-63, 91-94, 107-109, Crimes Against Humanity // *The Rome Statute of the International Criminal Court: a Commentary*. [Crimes Against Humanity] Oxford: OUP, 2002, at 373-377

23 Noziegumus pret starptautiskajām tiesībām veic cilvēki, nevis abstraktas vienības, un starptautiskās tiesības var piemērot, tikai sodot individuus, kas pastrādā šādus noziegumus // Nürnberg Judgment 223

24 Skat. I.L.C. Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts (2001), Article 2a), 4-11

25 Cassese A. *International Law*. Oxford: OUP, 2001 [International Law], at 271 *et seq.*

26 *Supra* 21, Article 58 (skat. arī Commentary to Article 58), I.L.C. Draft Code of Crimes against Peace and Security of Mankind (1996), Article 4 (skat. arī Commentary to Article 4), Streletz, Kessler and Krenz v. Germany, Judgment of 22 March 2001, para.104

- 27 Par starptautisko tiesību avotiem skat., piem., Brownlie, op.cit., at 3-30, Shaw, op.cit., at 54-98, Harris D.J. Cases and Materials on International Law. 5th ed, London: Sweet& Maxwell, 2000, at 21-67
- 28 Cassese International Criminal Law, at 26, Rome Statute, Article 21
- 29 supra 10, 15, International Criminal Tribunal for Former Yugoslavia Statute (1993), UN Doc. S/RES/808 (1993), UN Doc. S/RES/827 (1993), International Criminal Tribunal for Rwanda Statute (1994)
- 30 Skat., piem., Prosecutor v. Tadić, Case IT-94-1, ICTY A.Ch., 15 July 1999, paras. 282-286, 287-305
- 31 ANO ģenerālsēkretārs savā ziņojumā aicina piemērot tādas normas, kas ir paražu tiesību normas, lai nerastos problēmas ar valstīm, kas nav ratificējušas kādas konvencijas, skat. *Report of the Secretary-General* pursuant to para. 2 of Security Council Res. 808 (1993) and Annex thereto, *UN Doc. S/25704*, paras.33 *et seq.*
- 32 Par paražu tiesībām skat. Lotus Case, The P.C.I.J., Series A, No.10 (1927), Asylum Case I.C.J.Rep. 1950, North Sea Continental Shelf Case I.C.J.Rep. 1969, Nicaragua Case (Merits) I.C.J.Rep. 1986
- 33 Prosecutor v. Tadić, Case IT-94-1, ICTY A.Ch., 2 October 1995, para.99
- 34 Prosecutor v. Vasiljevič, Case IT-98-32, ICTY T.Ch.II, 29 November 2002, para.200
- 35 Skat. par Romas statūtiem Prosecutor v. Furundžija, Case No.IT-95-17/1, ICTY T.Ch.II, 10 December 1998 [Furundžija], para.227
- 36 Nicaragua Case, skat. *supra* 32, paras.175-178
- 37 Attiecībā uz genocīdu skat. Reservations to the Genocide Convention Case I.C.J. Rep. 1951, p.15
- 38 Līguma norma var būt trejādi saistīta ar paražu: pirmkārt, tā var būt deklaratīva attiecībā uz paražu, otrkārt, tā var kristalizēt paražu noteiktā apjomā un, treškārt, tā var būt par pamatu jaunas paražas izveidei // North Sea Continental Shelf Case
- 39 Prosecutor v. Tadić, Case IT-94-1, ICTY A.Ch., 2 October 1995, para.141, Prosecutor v. Tadić, Case IT-94-1, ICTY A.Ch., 15 July 1999, para.251, Prosecutor v. Kurpeskič, Case IT-95-16, ICTY T.Ch.II, 14 January 2000, paras.545, 573-577
- 40 Furundžija, paras.168.-169
- 41 Prosecutor v. Kunarač et al., Case IT-96-23 and IT-96-23/1, ICTY T.Ch.II, 22 February 2001 [Kunarač No.1], paras. 518-543, Prosecutor v. Kunarač et al., Case IT-96-23 and IT-96-23/1, ICTY A.Ch, 21 June 2002, paras. 116-124
- 42 Kunarač No.1, paras.470-471
- 43 Ibid, paras.472-497, definējot spīdzināšanu, paras.519-520, 533-538, definējot paverdzināšanu
- 44 Cassese, International Criminal Law, at 31-35.

Turpmāk - vēl